

ارزیابی کمی مقالات علمی حوزه‌ی موضوعی

«تاریخ پزشکی دوره‌ی صفویه» در ایران (۱۳۸۰ تا ۱۴۰۲)

زهرا آقاییگلویی^۱، روشنگر ثاقبی^۲، جمال رضایی اوریمی^۳، مرتضی مجاهدی^{۴*}

۱. استادیار، گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۲. استادیار، مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ علوم پزشکی، انستیتو تحقیقات سلامت، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

۳. دانشجوی دکتری تخصصی تاریخ علوم پزشکی، مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران.

۴. استادیار، گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

چکیده

تاریخ پزشکی دوره‌ی صفویه (۹۰۷ تا ۱۱۳۵ هجری) در ایران، به‌عنوان یکی از مقاطع مهم، همواره در کانون توجه پژوهشگران بوده است. هدف اصلی این مطالعه، ارزیابی کمی مقالات «تاریخ پزشکی دوره‌ی صفویه» در ایران است. این پژوهش توصیفی تحلیلی و کاربردی، با رویکرد کمی انجام شد. جامعه‌ی آماری پژوهش، شامل همه‌ی تولیدات علمی با موضوع «تاریخ پزشکی دوره‌ی صفویه» در پایگاه‌های اطلاعات علمی داخلی و خارجی، در یک دوره‌ی ۲۲ ساله و در بازه‌ی زمانی سال ۱۳۸۰ تا پایان سال ۱۴۰۲ است. در طی دوره‌ی بررسی‌شده، ۲۴۷ عنوان مقاله در حوزه‌ی تاریخ پزشکی دوره‌ی صفویه با مشارکت ۵۴۲ نویسنده، منتشر شده بود. از نظر گرایش موضوعی، ۱۸/۲ درصد از آثار منتشرشده به زندگی‌نامه‌ی پزشکان تعلق داشت و تحقیق و ترجمه و تصحیح نسخ خطی طبی، با ۱۶/۱ درصد، در رده‌ی بعدی قرار گرفت. در بین دانشگاه‌ها و مراکز علمی، دانشگاه علوم پزشکی تهران و دانشگاه آزاد اسلامی، در رتبه‌های نخست پژوهش در این باب، قرار داشتند. مشارکت مردان حدود ۶۰ درصد و بیش از زنان بود؛ همچنین، حدود ۶۸ درصد آثار، حاصل کار گروهی بود. مجله‌ی طب سنتی اسلام و ایران بیشترین تعداد مقالات منتشرشده را به خود اختصاص داده بود. مقالات پژوهشی، بیشترین نوع مقالات بودند. تحلیل محتوای مقالات علمی تاریخ پزشکی دوره‌ی صفویه نشان داد، این حوزه‌ی پژوهشی با وجود رشد چشمگیر، با تمرکز بیش‌ازحد بر موضوعاتی خاص، مانند زندگی‌نامه‌ی پزشکان، از توجه به سایر جنبه‌های تاریخ پزشکی این دوره غافل مانده است.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، دوره‌ی صفویه، تاریخ پزشکی، ایران، اسلام، طب ایرانی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۹

* نویسنده‌ی طرف مکاتبه:

مرتضی مجاهدی

آدرس: ایران، بابل خیابان گنج افروز، دانشگاه علوم پزشکی بابل، مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ علوم پزشکی.

کد پستی: ۴۷۱۷۶۴۷۷۴۵

تلفن: ۰۱۱ - ۳۲۱۹۴۷۳۰

Email: mortazamojahedy@gmail.com

آدرس دهی مقاله:

آقاییگلویی زه، ثاقبی ر، رضایی اوریمی ج، مجاهدی م. ارزیابی کمی مقالات علمی حوزه‌ی موضوعی «تاریخ پزشکی دوره‌ی صفویه» در ایران (۱۳۸۰ تا ۱۴۰۲). اخلاق و تاریخ پزشکی ایران. ۱۴۰۴؛ ۱۸(۲۶): ۱-۱۹.

DOI: [10.18502/ijme.v22i26.21138](https://doi.org/10.18502/ijme.v22i26.21138)

مقدمه

تاریخ پزشکی در ایران دارای قدمت طولانی است بطوریکه مطالعات آن در پژوهش‌ها و تحقیقات علمی از جهات مختلفی حائز اهمیت است. این مطالعات به ما کمک می‌کند تا با بررسی متون و اسناد تاریخی، دستاوردها و اکتشافات دانشمندان در گذشته، و همچنین چالش‌ها و موانعی که در مسیر پیشرفت علم پزشکی وجود داشته، بتوانیم به درستی زمینه‌ها و چگونگی توسعه علم پزشکی در طول زمان را درک کنیم (۱). همچنین کمک به توسعه روش‌های جدید درمان و پیشگیری، افزایش آگاهی عمومی در مورد مسائل مربوط به سلامت، ارتقای کیفیت آموزش پزشکی و پیش‌بینی آینده سلامت و بیماری از مزایای تحقیق در حوزه تاریخ پزشکی محسوب می‌شود (۲، ۳).

بر این اساس، تاریخ پزشکی دوره صفویه (۹۰۷ تا ۱۱۳۵ هجری) در ایران، به عنوان یکی از مقاطع مهم در تاریخ علم و پزشکی این سرزمین، همواره مورد توجه پژوهشگران و علاقه‌مندان به تاریخ علم بوده است (۴). این دوره تاریخی که از اوایل قرن دهم هجری تا اواسط قرن دوازدهم هجری قمری را در بر می‌گیرد، شاهد تحولات چشمگیری در عرصه پزشکی بوده است. از جمله این تحولات می‌توان به تأسیس بیمارستان‌ها و مراکز درمانی، تألیف کتب و رسالات پزشکی، ترجمه آثار علمی از زبان‌های دیگر، و تبادل دانش پزشکی بین ایران و سایر ملل اشاره کرد (۵، ۶).

تشکیلات پزشکی در دوران صفویه، انسجام خاصی داشت و رئیس‌الاطبا یا پزشک مخصوص شاه، شخصیت ممتازی بود و تعداد زیادی از پزشکان تحت ریاست او به کار پزشکی دربار،

پیام‌های کلیدی

- پژوهش در تاریخ پزشکی دوره صفویه در ایران در دو دهه اخیر با افزایش چشمگیر مواجه بوده است. این موضوع، مرهون گسترش رشته‌های تخصصی مانند تاریخ علوم پزشکی، راه‌اندازی مجلات تخصصی، و حمایت نهادهای پژوهشی؛ و نشان‌دهنده توجه فزاینده به میراث پزشکی ایران و اسلام است.
- نقص اصلی در تحقیقات تاریخ پزشکی عصر صفویه، پرداختن صرف به جزئیات فنی و تخصصی پزشکی و غفلت از تحلیل روندهای کلی تاریخی، و عدم توجه به ارتباطات امور پزشکی با بستر اجتماعی و فرهنگی زمانه خود است.

لشکریان و دستگاه‌های اداری مملکت نظارت داشتند (۷). بیمارستان‌ها در این دوره کارکردهای آموزشی، درمانی و مذهبی داشتند. رئیس بیمارستان معمولاً پزشک بود و گاهی چند معاون داشت. این پزشکان می‌بایست بیماران بستری را هر روزه عیادت می‌کردند و در مواقع لزوم، میان خود درباره بیماران مبتلا به بیماری‌های سخت به بحث می‌پرداختند یا به عبارتی مشاوره پزشکی می‌کردند. عمده‌ترین قسمت بیمارستان‌ها، بخش‌های بیماری‌های داخلی، عفونی و بیماری‌های واگیر و همچنین اسهال خونی بود که پزشکان در آن فعالیت داشتند. القانون فی الطب ابن‌سینا و ذخیره خوارزمشاهی جرجانی کتاب‌های مرسوم پزشکی بود که پزشکان و دانشجویان از آن

استفاده می‌کردند (۸).

با وجود اهمیت تاریخ پزشکی دوره صفویه، بررسی و تحلیل جامع و نظام‌مند از مقالات علمی منتشر شده در این حوزه، به منظور شناسایی روندها، الگوها، و نقاط قوت و ضعف پژوهش‌های انجام شده، همچنان ضروری به نظر می‌رسد. تحلیل محتوای مقالات علمی، به عنوان یک روش تحقیق کارآمد، می‌تواند اطلاعات ارزشمندی را در خصوص موضوعات مورد توجه، روش‌های تحقیق مورد استفاده، و یافته‌های حاصل از پژوهش‌ها در اختیار پژوهشگران و محققان قرار دهد. مطالعات متعددی در زمینه تاریخ پزشکی دوره صفویه انجام شده است که هر یک به بخشی از این موضوع اشاره نموده‌اند.

برخی از این تحقیقات به بررسی وضعیت بیمارستان‌ها و مراکز درمانی در این دوره (۹، ۱۰)، برخی دیگر به معرفی و تحلیل کتب و رسالات پزشکی تألیف شده (۶، ۱۱، ۱۲)، برخی هم به بررسی مفاهیم پزشکی، بیماری‌ها و روش‌های تشخیصی و درمانی (۱۳-۱۵) و برخی نیز به بررسی تأثیر عوامل اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی بر طبابت در دوره صفویه پرداخته‌اند (۱۶، ۱۷). با این حال، تعداد مطالعاتی که به صورت خاص به تحلیل محتوای مقالات علمی حوزه تاریخ پزشکی دوره صفویه پرداخته باشند، محدود است. در ادامه در جدول شماره یک، به برخی از پژوهش‌ها که به نحوی با موضوع پژوهش حاضر در ارتباط هستند، اشاره می‌گردد.

جدول شماره ۱- مشخصات تحقیقات انجام شده به روش تحلیل محتوا در موضوعات مشابه با مطالعه حاضر

ردیف	عنوان	نویسندگان	سال انتشار	روش بررسی	جامعه هدف	منبع
۱	تحلیل محتوای تولیدات علمی تاریخ پزشکی دوره اسلامی در سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران	رضایی اوریمی و همکاران	۱۴۰۴	تحلیل محتوای کمی	این تحقیق از نظر هدف و روش (تحلیل محتوا) به مطالعه حاضر شباهت دارد، اما تمرکز آن بر تولیدات علمی تاریخ پزشکی دوره اسلامی است، در حالی که پژوهش ما بر دوره صفویه تمرکز دارد.	(۱۸)
۲	ارزیابی کمی محتوای پایان‌نامه‌های رشته‌ی تاریخ علوم پزشکی در دانشگاه‌های ایران (۱۳۹۲ تا ۱۴۰۱)	آقابیکلویی و همکاران	۱۴۰۴	تحلیل محتوای کمی	این تحقیق از نظر روش (تحلیل محتوا) به مطالعه حاضر شباهت دارد، اما تمرکز آن بر پایان‌نامه‌های رشته‌ی تاریخ علوم پزشکی است.	(۱۹)
۳	تحلیل محتوای مقالات حوزه موضوعی تاریخ پزشکی در مجله اخلاق و تاریخ پزشکی ایران	رضایی اوریمی و همکاران	۱۴۰۴	تحلیل محتوای کمی	این پژوهش از نظر هدف و روش بسیار به مطالعه حاضر شبیه است، اما بر سنجش تولیدات علمی در مجله اخلاق و تاریخ پزشکی ایران تمرکز دارد.	(۲۰)
۴	Assessing the impact of history of medicine research: A scientometric and altmetric analysis	رضایی اوریمی و همکاران	۱۴۰۳	تحلیل محتوا	این مطالعه با رویکرد علم‌سنجی به تحلیل محتوا تولیدات علمی حوزه تاریخ پزشکی بر اساس مقالات نمایه شده در پایگاه Web of Science تمرکز دارد، اما دامنه آن کلی‌تر از دوره صفویه است.	(۲۱)

ردیف	عنوان	نویسندگان	سال انتشار	روش بررسی	جامعه هدف	منبع
۵	دانش پزشکی در عصر صفوی: بررسی و تحلیل آماری	موسوی و همکاران	۱۴۰۲	تحلیل محتوای کمی	این پژوهش با هدف تحلیل آماری و شناسایی کمی تولید علم، بسیار به مطالعه حاضر نزدیک است. تفاوت آن در نوع تولیدات علمی است.	(۵)
۶	علوم کاربردی در دوره صفویه: تحلیل کمی	احمدی و همکاران	۱۴۰۲	تحلیل محتوای کمی	این مطالعه با هدف آماری و شناسایی کمی انجام شده و از منظر روش‌شناسی کمی به مطالعه حاضر شباهت دارد، اما از نظر موضوع متفاوت است.	(۲۲)
۷	تحلیل کتاب‌سنجی و مصورسازی مقالات علمی منتشر شده در مجله طب سنتی اسلام و ایران طی سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۴۰۰	صابری و همکاران	۱۴۰۱	توصیفی و از نوع کتاب‌سنجی	این تحقیق از نظر هدف (تحلیل کتاب‌سنجی و مصورسازی) و روش به مطالعه حاضر نزدیک است، اما تمرکز آن بر مجله طب سنتی اسلام و ایران است.	(۲۳)
۸	ترسیم نقشه دانش تولیدات علمی طب سنتی دانشمندان ایرانی در وب آو ساینس	ورناصری و همکاران	۱۴۰۱	کاربردی و علم‌سنجی	این پژوهش کاربردی و تطبیقی بوده و بر فرایندهای دانش طب سنتی تمرکز دارد که از نظر روش (رویکرد صرفاً کمی و توصیفی-تحلیلی)، هدف و موضوع با مطالعه حاضر متفاوت است.	(۲۴)
۹	Ten Years with the Journal of Research on History of Medicine (RHM)	رجبپور شیرازی و زرگران	۱۴۰۰	تحلیل محتوای کمی	این مطالعه از نظر حوزه موضوعی (تاریخ پزشکی) به مطالعه حاضر نزدیک است، اما محدود به مجله مطالعات تاریخ پزشکی (RHM) بوده و دوره زمانی آن محدودتر است.	(۲۵)
۱۰	Article Collection for the Papers of the 2nd International Congress on the History of Medicine in Iran and Islam	آرمان زرگران	۱۳۹۸	توصیفی	این مقاله با موضوع تاریخ پزشکی ایران و اسلام، از نظر موضوعی کلی‌تر از تاریخ پزشکی دوره صفویه است و از نظر روش (کمی) به مطالعه حاضر شباهت دارد.	(۲۶)
۱۱	بررسی کمی و کیفی مقالات نمایه شده طب سنتی ایران در پایگاه Pubmed تا پایان سال ۲۰۱۵ میلادی	معینی و همکاران	۱۳۹۶	مروری	این تحقیق با هدف ارزیابی کمی مقالات طب سنتی از نظر روش به مطالعه ما شباهت دارد، اما موضوع و دوره تاریخی آن کلی‌تر از دوره صفویه است.	(۲۷)

وجود، این مطالعات با چالش‌هایی در طراحی و اجرا مواجه هستند. یکی از چالش‌ها محدودیت جامعه آماری به منابع خاصی مانند پایگاه‌های اطلاعاتی خاص یا نشریات برگزیده است

مطالعات علمی انجام شده با استفاده از روش تحلیل محتوا (جدول ۱)، نقش مؤثری در بررسی و ارزیابی تولیدات علمی حوزه تاریخ پزشکی دوره صفویه در ایران ایفا کرده‌اند. با این

روش کار

این پژوهش توصیفی-تحلیلی و کاربردی بوده و با رویکرد کمی انجام شده است. برای تحلیل موضوع مقالات، واحد ثبت، «موضوع» یا «موضوعات» مقالات در نظر گرفته شد و مقوله‌ها با الهام از عناوین، چکیده‌ها، سؤالات یا فرضیات و متغیرها تعیین شدند. علاوه بر آن، توزیع فراوانی تعداد مقالات، مجلات پیشگام در انتشار مقالات، انواع مقالات علمی، نویسندگان پرتولید، میزان مشارکت دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی، گرایش‌های موضوعی، نحوه مشارکت علمی نویسندگان، و نیز زبان مورد استفاده در نگارش مقالات مورد تجزیه و تحلیل دقیق آماری قرار گرفتند.

جامعه آماری پژوهش شامل تمام تولیدات علمی با موضوع تاریخ پزشکی دوره صفویه در پایگاه‌های اطلاعات علمی داخلی و خارجی در یک دوره ۲۳ ساله و در بازه زمانی سال ۱۳۸۰ تا پایان اسفند سال ۱۴۰۲ می‌باشد. برای این منظور نخست برای گردآوری داده‌ها با استفاده از کلیدواژه‌های فارسی مانند «تاریخ پزشکی، دوره صفویه، ایران، طب اسلامی، بیمارستان و طب سنتی»، و کلیدواژه‌های انگلیسی مانند *Medical History*, *Safavie*, *Iran*, *Hospital*, *Traditional medicine* از سرعنوان‌های موضوعی پزشکی (MeSH) انتخاب شدند. سپس مقالات علمی مورد نظر از پایگاه‌های اطلاعات علمی داخلی شامل: نورمگز^۱، مگیران^۲، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی^۳ و سیویلیکا^۴ و پایگاه‌های اطلاعات علمی خارجی شامل: *Web of Science*, *PubMed*, *Scopus*, *MEDLINE*, *Google*

که می‌تواند دامنه یافته‌ها را محدود و تعمیم‌پذیری آنها را با مشکل مواجه کند (۲۵). چالش بعدی تحلیل محتوای کیفی است که به دلیل نیاز به دقت و اجتناب از تفسیرهای ذهنی، نیازمند بررسی عمیق و نظام‌مند است که گاهی در مطالعات به اندازه کافی رعایت نشده و اعتبار یافته‌ها را خدشه‌دار می‌کند. عدم توجه کافی به جنبه‌های کیفی پژوهش‌ها، از جمله میزان نوآوری و تأثیرگذاری مقالات، در کنار تمرکز صرف بر جنبه‌های کمی، از دیگر چالش‌های این حوزه است. همچنین، کمبود مطالعات تطبیقی که امکان مقایسه یافته‌های مطالعات مختلف را فراهم می‌کند، مانع از درک عمیق‌تر وضعیت پژوهش در این حوزه شده است (۵، ۲۲). با وجود این چالش‌ها، مطالعات انجام شده اطلاعات ارزشمندی را در خصوص روندها، موضوعات مورد توجه و نقاط قوت و ضعف پژوهش‌های تاریخ پزشکی دوره صفویه ارائه می‌دهند و می‌توانند راهنمای مفیدی برای پژوهشگران و سیاست‌گذاران این حوزه باشند.

هدف اصلی این مقاله، تحلیل محتوای مقالات علمی منتشر شده در حوزه تاریخ پزشکی دوره صفویه در ایران است. پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به سؤالاتی در مورد روند انتشار، توزیع مجلات و نویسندگان پرتولید، سهم مراکز و موسسات علمی، گرایش‌های موضوعی، زبان و میزان مشارکت در مقالات مرتبط با تاریخ پزشکی دوره صفویه است. انتظار می‌رود یافته‌های حاصل از این پژوهش، تصویری از فعالیت‌های پژوهشی را در این حوزه ترسیم کند، و بستری برای ایجاد ایده‌های نو در جهت انجام پژوهش‌های جدید به پژوهشگران ارائه نماید.

1. Noormags
2. Magiran

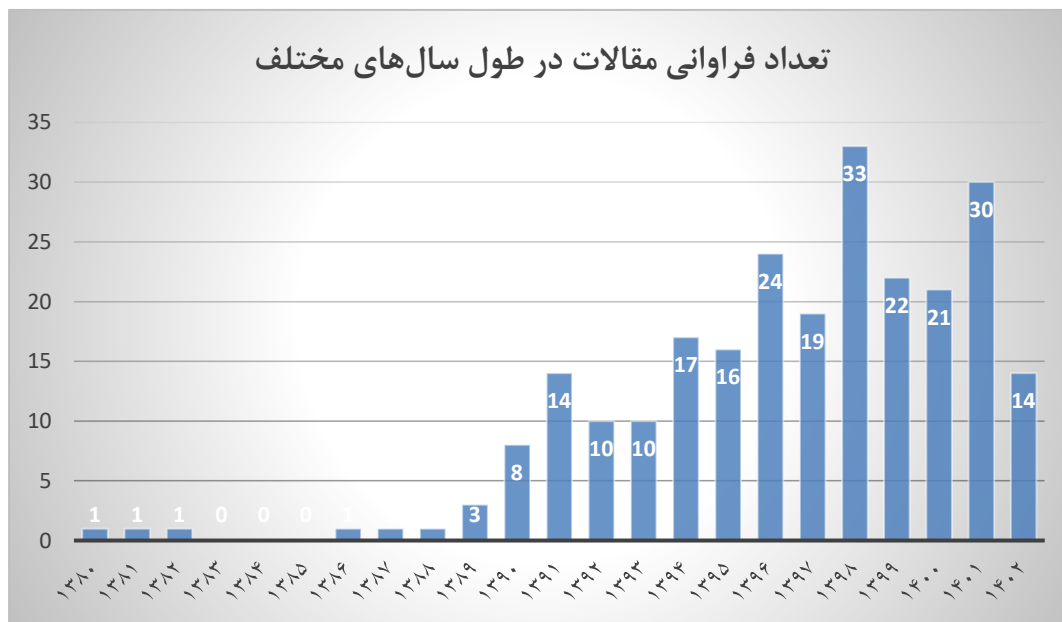
3. SID
4. Civilica

نظر توزیع جنسیت ۴۰/۵۶ درصد (تعداد ۲۱۸ نفر) از نویسندگان، زن و ۵۹/۴۴ درصد (تعداد ۳۲۴ نفر) مرد بودند. پرسش اول پژوهش به بررسی توزیع فراوانی مقالات مرتبط با حوزه موضوعی «تاریخ پزشکی دوره صفویه» در طول دوره تحقیق اختصاص یافته است که نمودار ۱ توزیع فراوانی آنها را نمایش می‌دهد. همانطور که داده‌های نمودار ۱ نشان می‌دهد؛ سال ۱۳۹۸ با ۳۳ عنوان و ۱۳/۳۶ درصد از کل مقالات، بیشترین تعداد مقالات منتشر شده را به خود اختصاص داده است. کمترین تعداد مقالات چاپ شده نیز مربوط به سال‌های ۱۳۸۳، ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵ است که هیچگونه مقاله‌ای منتشر نشده است. علاوه بر این، دقت در ارقام جدول نشان می‌دهد، از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۸۹ تنها ۹ عنوان مقاله (۳/۶۴ درصد) منتشر شده است. در بازه زمانی مورد مطالعه، از سال ۱۳۹۱ تا سال ۱۴۰۲ هر ساله به طور میانگین ۱۸ عنوان مقاله به چاپ رسیده است (نمودار ۱).

Scholar، مجلات داخلی و خارجی وابسته به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، و همچنین پایگاه همایش‌ها و کنگره‌های علمی مورد جستجو قرار گرفتند. در تحلیل داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی نظیر دسته‌بندی داده‌ها بر حسب توزیع فراوانی، درصد فراوانی و رسم جداول و نمودارها استفاده گردید. کلیه اطلاعات در سیاهه واری و با استفاده از نرم‌افزار Excel مورد تجزیه و تحلیل دقیق آماری قرار گرفتند. پژوهش حاضر با شناسه اخلاق IR.MUBABOL.HRI.REC.1402.180 در کمیته اخلاق دانشگاه علوم پزشکی بابل تصویب شده است.

یافته‌ها

بر اساس مطالعه‌ی حاضر که در یک دوره ۲۳ ساله و در بازه زمانی سال ۱۳۸۰ تا پایان اسفند سال ۱۴۰۲ انجام گرفت، در مجموع تعداد ۲۴۷ مقاله مرتبط با موضوع «تاریخ پزشکی دوره صفویه» شناسایی شد که توسط ۵۴۲ نویسنده تالیف شد. از

نمودار شماره ۱- توزیع فراوانی مقالات در بازه زمانی سال ۱۳۸۰ تا پایان اسفند سال ۱۴۰۲

همانطور که داده‌های جدول شماره ۲ نشان می‌دهد؛ مجله «طب سنتی اسلام و ایران» با ۳۰ عنوان مقاله و ۱۲/۱۴ درصد از کل مقالات، بیشترین تعداد مقالات منتشر شده را به خود اختصاص داده است. یافته‌ها نشان می‌دهد مجلات علمی حوزه علوم انسانی (۴۳ مجله علمی) ۱۸۶ عنوان مقاله و مجلات علمی حوزه علوم پزشکی^۱ (۱۶ مجله علمی) ۴۶ عنوان مقاله و سایر حوزه‌ها (۱۳ مجله علمی) ۱۵ عنوان مقاله منتشر نموده‌اند. در این مطالعه ۷۲ مجله علمی در انتشار مقالات حوزه موضوعی تاریخ پزشکی دوره صفویه مشارکت داشته‌اند که ۶۱ مجله علمی ایرانی (۸۴/۷۲ درصد) و ۱۱ مجله علمی خارجی (۱۵/۲۸ درصد) بودند.

سؤال دوم پژوهش به بررسی مجلات پیشگام در انتشار مقالات مرتبط با «تاریخ پزشکی دوره صفویه» اختصاص یافته است. مجلات نقش مهمی در توسعه یک رشته و یک مبحث موضوعی دارند. در حقیقت مجلات منعکس‌کننده موضوعاتی هستند که از دیدگاه جامعه دانشگاهی و متخصصان یک حوزه مهم هستند. از این حیث برخی مجلات نسبت به یک موضوع خاص پیشرو بوده و تمایل بیشتری برای انتشار مقاله در آن زمینه دارند و مقالات بیشتری در یک حوزه خاص منتشر می‌کنند (۲۸، ۲۹). جدول شماره ۲ توزیع فراوانی مجلات پیشگام در انتشار مقالات مرتبط با «تاریخ پزشکی دوره صفویه» را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۲ - توزیع فراوانی مجلات پیشگام در انتشار مقالات مرتبط با «تاریخ پزشکی دوره صفویه»

ردیف	نام مجلات	تعداد مقالات	درصد مشارکت
۱	طب سنتی اسلام و ایران	۳۰	٪ ۱۲/۱۴
۲	تاریخ پزشکی	۲۵	٪ ۱۰/۱۲
۳	مطالعات تاریخ پزشکی (RHM)	۲۳	٪ ۹/۳۱
۴	اخلاق و تاریخ پزشکی ایران	۷	٪ ۲/۸۳
۵	سبک‌شناسی علمی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)	۴	٪ ۱/۶۱
۶	تحقیقات تاریخ اجتماعی	۴	٪ ۱/۶۱
۷	مطالعات تاریخ فرهنگی	۴	٪ ۱/۶۱
۸	تاریخ و تمدن اسلامی	۴	٪ ۱/۶۱
۹	سایر مجلات علمی	≤۳	٪ ۵۹/۵۱
	مجموع	۲۴۷	٪ ۱۰۰

جدول ۳ سهم هر کدام از آنها را نشان می‌دهد. همانطور که در جدول ۳ قابل مشاهده است، ۵۳/۴۳ درصد از کل مقالات از

سوال سوم به بررسی انواع مقالات علمی منتشر شده تاریخ پزشکی دوره صفویه از سال ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۲ اختصاص یافته که

دانشگاه علوم پزشکی شیراز و اخلاق و تاریخ پزشکی ایران دانشگاه علوم پزشکی تهران در حوزه علوم انسانی قرار گرفتند.

۱. در این دسته‌بندی مجله طب سنتی اسلام و ایران وابسته به فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران در حوزه علوم پزشکی و مجلات تاریخ پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، مطالعات تاریخ پزشکی

نوع مقاله پژوهشی^۱، ۲۳/۸۸ درصد مقاله مروری^۲ و ۱۸/۶۲ درصد مقاله کنفرانسی هستند (جدول ۳).
 سؤال چهارم به تعیین سهم هر یک از نویسندگان بر تولید حوزه تاریخ پزشکی دوره صفویه اختصاص یافته است که جدول ۴ نویسندگان بر تولید این حوزه را با تعداد آثار، رشته و وابستگی سازمانی نشان می‌دهد.

جدول شماره ۳- توزیع فراوانی انواع مقالات علمی حوزه موضوعی تاریخ پزشکی دوره صفویه

ردیف	نوع مقاله	تعداد مقالات	درصد
۱	پژوهشی	۱۳۲	۵۳/۴۳٪
۲	مروری	۵۹	۲۳/۸۸٪
۳	کنفرانسی	۴۶	۱۸/۶۲٪
۴	نامه به سردبیر	۵	۲/۰۲٪
۵	گزارش مختصر	۲	۰/۸۰٪
۶	کتاب‌شناسی ^۳	۲	۰/۸۰٪
۷	زندگینامه ^۴	۱	۰/۴۰٪
	مجموع	۲۴۷	۱۰۰٪

جدول شماره ۴ - نویسندگان بر تولید حوزه تاریخ پزشکی دوره صفویه در بازه زمانی ۱۳۸۰-۱۴۰۲

ردیف	نویسندگان	رشته و وابستگی سازمانی	تعداد مقالات
۱	سید علیرضا گلشنی	دکترای تاریخ ایران بعد از اسلام، دانشگاه شهید صدوقی یزد	۹
۲	آرمان زرگران	دکترای داروسازی سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران	۷
۳	نزهت احمدی	دکترای تاریخ، دانشگاه اصفهان	۶
۴	فرزانه غفاری	دکترای ادبیات عرب، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی	۵
۵	مسعود کشیری	دکترای تاریخ، دانشگاه اصفهان	۵
۶	جواد علیپور سیلاب	دکترای تاریخ، دانشگاه علوم پزشکی ایران تبریز	۵
۷	مهشیدسادات اصلاحی	دانشجوی دکترای تاریخ ایران بعد از اسلام، دانشگاه خلیج فارس	۴
۸	محمدعلی پرغو	دکترای تاریخ، دانشگاه تبریز	۴
۹	فاطمه علیان	دکترای تاریخ، دانشگاه اصفهان	۴
۱۰	ابوذر ناصحی	دکترای پژوهش هنر، دانشگاه هنر اصفهان	۴

پرسش پنجم به بررسی نقش هر کدام از دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در تولید مقالات مرتبط با تاریخ پزشکی دوره صفویه اختصاص یافته است. جدول ۵ سهم هر کدام از آنها را در انتشار مقالات نشان می‌دهد. همانطور که جدول ۵ نشان می‌دهد،

پرسش پنجم به بررسی نقش هر کدام از دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در تولید مقالات مرتبط با تاریخ پزشکی دوره صفویه اختصاص یافته است. جدول ۵ سهم هر کدام از آنها را در انتشار مقالات نشان می‌دهد. همانطور که جدول ۵ نشان می‌دهد،

3. Bibliography
4. Biography

1. Original Article
2. Review Article

Website: <http://ijme.tums.ac.ir>

اسلامی، دانشگاه اصفهان، علوم پزشکی مازندران، علوم پزشکی شیراز و دانشگاه شیراز) در جدول ۵ می‌باشد. در میان موسسات خارجی، دانشگاه پزشکی استانبول^۱ و دانشگاه باکو^۲ تنها موسسات خارجی بودند که به انتشار مقالات پرداختند. همچنین لازم به توضیح است که در ۴ مورد از مقالات منتشر شده نام دانشگاه درج نگردیده بود که در این طبقه‌بندی لحاظ نگردید.

دانشگاه علوم پزشکی تهران با مشارکت ۱۵/۰۴ درصد در رتبه اول، دانشگاه آزاد اسلامی با مشارکت ۹/۳۵ درصد در رتبه دوم و دانشگاه اصفهان نیز با مشارکت ۵/۸۷ درصد در رتبه سوم قرار گرفته‌اند. بطور کلی ۸۸ دانشگاه و موسسه ایرانی (۹۷/۷۳) و خارجی (۲/۲۷ درصد) در انتشار ۲۴۷ مقاله مشارکت داشته‌اند که بیشترین درصد مشارکت در انتشار مقالات (۴۶/۵۸ درصد) مربوط به شش دانشگاه (علوم پزشکی تهران، دانشگاه آزاد

جدول شماره ۵ - میزان مشارکت دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در انتشار مقالات

ردیف	نام دانشگاه	تعداد مشارکت	درصد مشارکت
۱	دانشگاه علوم پزشکی تهران	۸۲	٪ ۱۵/۰۴
۲	دانشگاه آزاد اسلامی	۵۱	٪ ۹/۳۵
۳	دانشگاه اصفهان	۳۲	٪ ۵/۸۷
۴	دانشگاه علوم پزشکی مازندران	۳۰	٪ ۵/۵۰
۵	دانشگاه علوم پزشکی شیراز	۳۰	٪ ۵/۵۰
۶	دانشگاه شیراز	۲۹	٪ ۵/۳۲
۷	دانشگاه شاهد	۱۸	٪ ۳/۳۰
۸	دانشگاه تهران	۱۷	٪ ۳/۱۱
۹	دانشگاه پیام نور	۱۶	٪ ۲/۹۳
۱۰	دانشگاه علوم پزشکی ایران	۱۲	٪ ۲/۲۰
۱۱	دانشگاه علوم پزشکی بابل	۱۲	٪ ۲/۲۰
۱۲	دانشگاه تربیت مدرس	۱۱	٪ ۲/۰۱
۱۳	سایر دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی	≥ ۱۱	٪ ۳۷/۶۷

با توجه به فراوانی موضوعات انتخاب شده مقالات در ۱۴ گروه دسته‌بندی شدند که جدول ۶ داده‌های آماری را نشان می‌دهد. همانطور که داده‌های جدول ۶ نشان می‌دهد، تعداد ۴۵ عنوان مقاله (۱۸/۲۱ درصد) از مقالات منتشر شده در مورد شرح احوال و زندگینامه پزشکان بوده، تحقیق، ترجمه و تصحیح نسخ خطی طبی با ۴۰ عنوان مقاله (۱۶/۱۹ درصد) و مفاهیم پزشکی، بیماری‌ها و روش‌های تشخیصی و درمانی با ۳۵ عنوان

سؤال ششم به بررسی گرایش موضوعی مقالات اختصاص یافته است. برای تعیین گرایش موضوعی مقالات در ابتدا با توجه به عنوان، چکیده، کلیدواژه‌ها و سپس با نگاهی اجمالی به متن مقالات، برای هر مقاله، یک تا سه توصیفگر در نظر گرفته و در نهایت، یک توصیفگر که ارتباط نزدیکی با مقاله داشت انتخاب گردید. (کمیت و کیفیت توصیفگرها از طریق مطالعه مقالات مرتبط مندرج در پیشینه پژوهش به دست آمده است)، سپس

2. Baku University

1. Istanbul Medical University

مقاله (۱۴/۱۷ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که تمرکز اصلی پژوهشگران در حله اول بر روی مقالات زندگینامه پزشکان و اطباء دوره صفویه بوده و تصحیح و ترجمه متون طبّی بوده و سایر موضوعات در اولویت بعدی اهمیت قرار دارند (جدول ۶).

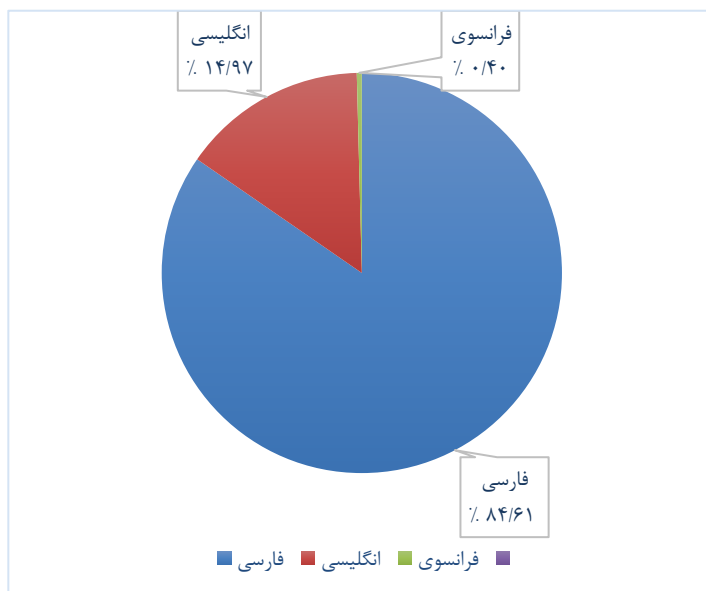
جدول ۶ - توزیع فراوانی گرایش‌های موضوعی مقالات علمی تاریخ پزشکی دوره صفویه

ردیف	موضوعات اصلی	برخی از عناوین فرعی	تعداد	درصد
۱	شرح احوال و زندگینامه پزشکان	معرفی و بررسی زندگی و آثار پزشکان، داروسازان و نوآوری‌های آنان	۴۵	٪ ۱۸/۲۱
۲	تحقیق، ترجمه و تصحیح نسخ خطی طبّی	ترجمه، تصحیح، بازنویسی، نقد و تحلیل متون طبّی، بررسی اسناد پزشکی	۴۰	٪ ۱۶/۱۹
۳	مفاهیم پزشکی، بیماری‌ها و روش‌های تشخیصی و درمانی	اصول و مبانی، اسباب و علل و دلایل و علائم پزشکی سنتی، شاخه‌های مختلف پزشکی چون چشم‌پزشکی و دندان‌پزشکی، تشخیص و درمان بیماری‌ها، انواع روش‌های درمانی، جراحی، ابزارهای پزشکی و دامپزشکی	۳۵	٪ ۱۴/۱۷
۴	داروسازی و گیاهان دارویی	داروشناسی، مفاهیم داروسازی، گیاه‌شناسی و دارو (مفردات و قرابادین)	۳۱	٪ ۱۲/۵۵
۵	حفظ‌الصحه، بهداشت و تغذیه	سته ضروریه شامل مباحث (آب و هوا، خوردن و آشامیدن، خواب و بیداری، حرکت و سکون، استفراغ و احتباس، اعراض نفسانی)، بهداشت فردی و عمومی، تغذیه و آشپزی	۲۱	٪ ۸/۵۰
۶	تاریخ عمومی پزشکی	تاریخ پزشکی، تاریخ پزشکی کشورهای همسایه (عثمانی و هند)، پزشکی در سفرنامه‌ها، پزشکان اروپایی، مهاجرت پزشکان	۱۴	٪ ۵/۶۶
۷	مراکز درمانی و بیمارستان‌ها	مراکز درمانی، بیمارستان‌ها، مراکز بهداشتی، مراکز دارویی و دارالشفاء	۱۲	٪ ۴/۸۵
۸	بیماری‌های همه‌گیر	بررسی شیوع بیماری‌های همه‌گیر، قرنطینه، مایه‌کوبی، وبا، طاعون	۱۱	٪ ۴/۵۳
۹	طب عامیانه و مردمی	طب عامیانه، باورهای عامیانه و جادویی، خرافات و خرافه‌گرایی	۹	٪ ۳/۶۴
۱۰	پزشکی در ادبیات	اصطلاحات و واژگان طبّی، روش‌های درمانی و دارویی در متون ادبی، مفاهیم و مضامین پزشکی در شعر فارسی، باورهای عامیانه (چشم زخم و نجوم)، گیاهان دارویی	۸	٪ ۳/۲۳
۱۱	اخلاق پزشکی و پزشکی مذهبی	اخلاق پزشکی، پزشکی مذهبی، آموزه‌های بهداشتی و درمانی در اسلام، طب روحانی، طب نفس	۷	٪ ۲/۸۳
۱۲	تاریخ علم، فلسفه و آموزش پزشکی	تاریخ علم، فلسفه پزشکی، فلسفه مکاتب طبّی، طبقه‌بندی علوم، مراکز آموزش پزشکی	۵	٪ ۲/۰۲
۱۳	هنر و پزشکی	بررسی تصویرسازی علمی نسخ خطی پزشکی و دارویی در دوره صفویه	۵	٪ ۲/۰۲
۱۴	حوادث و بلاهای طبیعی	خشکسالی، قحطی، جنگ، زلزله و سیل	۴	٪ ۱/۶۱
	مجموع		۲۴۷	٪ ۱۰۰

منتشرشده، ۲۰۹ مقاله (۸۴/۶۱ درصد) به زبان فارسی، ۳۷ مقاله (۱۴/۹۷ درصد) به زبان انگلیسی و ۱ مقاله (۰/۴۰ درصد) به زبان فرانسوی بوده است. در مجموع می‌توان گفت، زبان

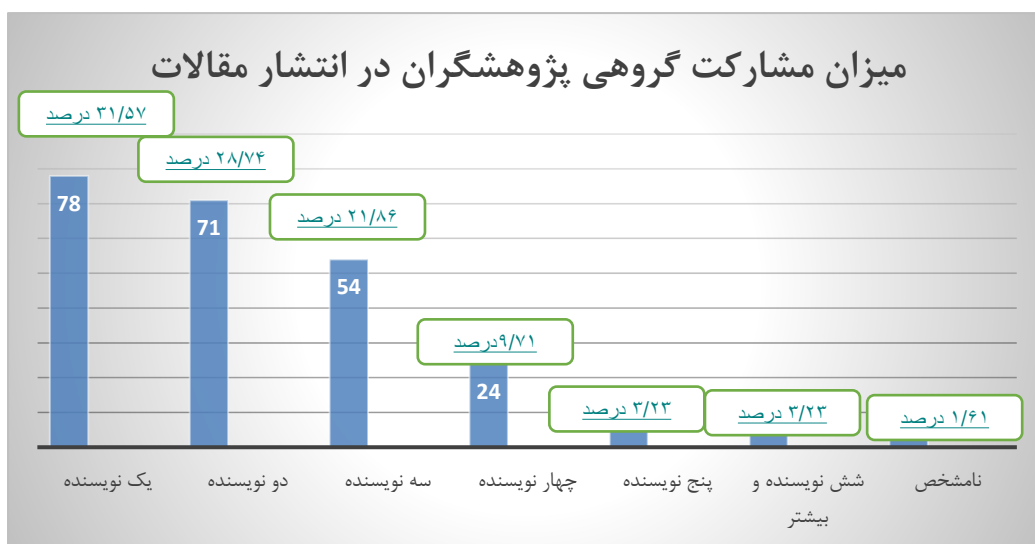
پرسش هفتم به بررسی زبان مورد استفاده در نگارش مقالات مرتبط با تاریخ پزشکی دوره صفویه می‌پردازد که توزیع فراوانی آنها را نشان می‌دهد. از مجموع ۲۴۷ عنوان مقاله

فارسی زبان غالب مورد استفاده در نگارش مقالات بوده و با اختلاف حدود ۷۰ درصدی بیشتر از زبان انگلیسی مورد توجه قرار گرفته است (نمودار شماره ۲).

نمودار شماره ۲ - توزیع فراوانی زبان مورد استفاده در نگارش مقالات مرتبط با تاریخ پزشکی دوره صفویه

سؤال هشتم به بررسی میزان مشارکت گروهی پژوهشگران در انتشار مقالات مرتبط با تاریخ پزشکی دوره صفویه اختصاص می‌دهد. یافته است که نمودار شماره ۳ سهم هر کدام از آنها را نشان می‌دهد.

نمودار شماره ۳ - توزیع فراوانی میزان مشارکت گروهی نویسندگان در انتشارات مقالات

بحث

بررسی وضعیت مقالات منتشرشده در طول سال‌های مورد مطالعه (در بازه زمانی سال ۱۳۸۰ ه.ش تا پایان اسفند سال ۱۴۰۲ ه.ش) نشان‌دهنده افزایش تولیدات علمی می‌باشد. این بخش از یافته‌های پژوهش با نتایج تحقیقات راجمنی (۳۰) و فتاحی (۳۱) و نوبخت (۳۲) همخوانی دارد. ایشان نیز در پژوهش خود گزارش نموده‌اند که تولیدات علمی منتشر شده در حوزه مطالعاتی آنان، در سال‌های اخیر رشد چشمگیری داشته است. افزایش تعداد مقالات در طی سال‌های اخیر در این حوزه می‌تواند علل گوناگونی داشته باشد. یکی از دلایل تاسیس و گسترش رشته‌های علمی مرتبط با تاریخ پزشکی است. گسترش رشته تاریخ علم گرایش پزشکی و داروسازی اسلامی در دانشگاه تهران^۱، تاسیس رشته تاریخ گرایش تاریخ طب و داروسازی در جهان اسلام در دانشگاه اصفهان و راه‌اندازی رشته تاریخ علوم پزشکی^۲ در وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی از این موارد هستند. همچنین راه‌اندازی مجلات تخصصی تاریخ پزشکی مانند مجلات «اخلاق و تاریخ پزشکی ایران»^۳ توسط مرکز تحقیقات اخلاق و تاریخ پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران، «تاریخ پزشکی» وابسته به مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، «طب سنتی اسلام و ایران» فرهنگستان علوم پزشکی ایران و «مطالعات تاریخ پزشکی»^۴ دانشگاه علوم پزشکی شیراز، توجه بیشتر به موضوع

تاریخ پزشکی در برنامه‌های درسی مراکز و پژوهشگاه‌های علمی، همچون پژوهشکده تاریخ و فلسفه علم و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌های علمی و حمایت‌های مالی از سوی مراکز تحقیقاتی و موسسات علمی سایر دلایل افزایش رشد تولید مقالات علمی می‌باشد (۳۳، ۳۴). نتایج این مطالعه نشان داده مشارکت مردان حدود ۶۰ درصد و بیش از زنان بوده است. این بخش از یافته‌ها با نتایج مطالعات رضایی اوریمی و همکاران همخوانی دارد. در پژوهش مورد نظر که به بررسی تولیدات علمی تاریخ پزشکی دوره اسلامی می‌پردازد، از نظر توزیع جنسیت ۲۳/۸ درصد زن و ۷۶/۲ درصد مرد بودند (۱۸). همچنین سایر مطالعات نشان‌دهنده سلطه مردان در تولیدات علمی هستند (۳۵). این بخش از یافته‌های پژوهش با یافته‌های مطالعه شمسی و همکاران همخوانی ندارد. ایشان در مطالعه‌شان به این نتیجه رسیدند که مشارکت زنان و مردان در تولید مقالات در سطح برابری قرار دارد (۳۶).

در رابطه با میزان مشارکت افراد در انتشار مقالات بصورت کار گروهی، نشان داد که در حدود ۶۸ درصد آثار حاصل کار گروهی بوده است. از اینرو می‌توان نتیجه گرفت که محققین و پژوهشگران حوزه تاریخ پزشکی دوره صفویه گرایش زیادی به همکاری علمی و تألیف مشترک دارند. به نظر می‌رسد، با افزایش پیچیدگی‌های دانش و همچنین افزایش تقاضا برای تخصصی‌تر شدن و به طبع آن استفاده از روش‌ها و ابزارهای

۱. پژوهشکده تاریخ علم از سال ۱۳۹۵ پژوهش در حوزه تاریخ علوم طبیعی (کانی شناسی و گیاه شناسی و جانورشناسی) در جهان اسلام و تاریخ علم در ایران معاصر را آغاز کرده است.

2. History of Medical Sciences
3. <https://ijme.tums.ac.ir> (persian)
<https://jmehm.tums.ac.ir/index.php/jmehm/index> (English)
4. Journal of Research on History of Medicine (RHM)

دو دهه پژوهش‌های تحصیلات تکمیلی در حوزه تاریخ پزشکی در ایران پرداخته شده، نویسندگان نتیجه گرفتند که دانشگاه تهران و دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی بیشترین درصد پایان‌نامه‌های حوزه تاریخ پزشکی را نگاشتند (۴۶).

بررسی گرایش موضوعی مقالات تاریخ پزشکی دوره صفویه نشان داد که بیشترین تعداد مقالات نگاشته شده مربوط به شرح احوال و زندگینامه پزشکان و تحقیق، ترجمه و تصحیح نسخ خطی طبی بوده است. این بخش از مطالعه، با نتایج مطالعه رضایی اوریمی و همکاران تقریباً هم‌راستا است. در آن مطالعه تحقیق، ترجمه، تصحیح، بازنویسی، تحشیه و نقد نسخ خطی و متون پزشکی در تمدن اسلامی بیشترین موضوع مورد مطالعه بوده است (۱۸). اما با نتایج تحقیقات آقابیکلویی و همکاران همخوانی ندارد (۲۴). در مطالعه مذکور ارزیابی کمی محتوای پایان‌نامه‌های رشته‌ی تاریخ علوم پزشکی در دانشگاه‌های ایران از سال ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۱ نشان داده، موضوعات «طب سنتی و داروسازی سنتی» بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند (۱۹). در مطالعه حمدی‌پور و همکاران (۴۲)، بیشترین موضوعات مورد مطالعه طب گیاهی^۱، طب جایگزین^۲ و طب سنتی^۳ بوده است.

تمرکز بر موضوعات خاصی مانند زندگینامه پزشکان و بررسی نسخ خطی در کنار رشد کلی تولیدات علمی در این حوزه، می‌تواند به عنوان «نظریه تمرکز موضوعی و توسعه علمی» مطرح شود. بر اساس این نظریه، توسعه علمی در یک حوزه خاص، در ابتدا با تمرکز بر موضوعات خاص و شناخته شده آغاز می‌شود و سپس، با بلوغ و توسعه دانش، به تدریج به

آماري نوین در نوشتن مقالات حوزه موضوعی، نیاز به همکاری‌های گروهی در این نوع پژوهش‌ها را افزایش داده است. نتایج این مطالعه همسو با سایر مطالعات است. در مطالعات زارع فراشبندی و همکاران (۳۷)، بتولی (۳۸) و امان‌اللهی و همکاران (۳۹) بیشترین مقالات بصورت گروهی نوشته شده است. همچنین افشار و دانش با بررسی میزان استنادات و مشارکت گروهی نویسندگان مقالات مجله پژوهش در علوم پزشکی به این نتیجه رسیدند که بیشترین مقالات بصورت گروهی (سه نویسنده) منتشر شده‌اند (۴۰).

نتایج بررسی سهم هرکدام از دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی در انتشار مقالات این حوزه نشان داد که دانشگاه علوم پزشکی تهران پرتولیدترین دانشگاه بوده است. یافته‌های این بخش با نتایج مطالعات کازرانی و همکاران (۴۱)، حمدی‌پور و همکاران (۴۲) و هدهدی‌نژاد و همکاران (۴۳) همخوانی دارد. در آن مطالعات دانشگاه علوم پزشکی تهران در زمینه انتشار مقالات علمی رتبه نخست را کسب کرده بود. این در حالیست که نتایج این مطالعه با نتایج تحقیقات فهیم‌نیا و فهیم‌فر (۴۴) و کریمی و همکاران (۴۵) همخوانی ندارد. مطالعات اخیر نشان دادند که تأثیرگذارترین دانشگاه در تولیدات علمی، دانشگاه آزاد اسلامی است. به نظر می‌رسد دانشگاه آزاد اسلامی به سبب وجود شعب متعدد در بیشتر شهرهای کشور و همچنین نمایه شدن تمامی آثار علمی این دانشگاه تحت نام دانشگاه آزاد اسلامی در پایگاه‌های استنادی، آثار علمی بیشتر را به خود اختصاص داده است. همچنین نتایج تحقیق رضایی و همکاران همسو با مطالعه حاضر نیست. در مطالعه مورد نظر که به بررسی

3. Traditional Medicine

1. Herbal Medicine

2. Alternative Medicine

پژوهشی اصیل» (۶۱/۹۷ درصد) بیشترین نوع مقالات منتشر شده در مجله مطالعات تاریخ پزشکی شیراز بودند (۲۵). در مطالعه صابری و همکاران نیز که به تحلیل کتاب‌سنجی و مصورسازی مقالات منتشر شده در مجله طب سنتی اسلام و ایران طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱ پرداخته، نشان داده که «مقالات پژوهشی اصیل» ۶۲ درصد از کل مقالات را شامل می‌شوند (۲۳). در مطالعه معینی و همکاران از ۵۰۲ مقاله منتشر شده، ۵۴/۳ درصد پژوهشی و ۲۶ درصد مروری بودند (۲۷). نتایج مطالعه رضایی و همکاران که به بررسی و تحلیل محتوای مقالات حوزه موضوعی تاریخ پزشکی در مجله اخلاق و تاریخ پزشکی ایران پرداخته، نشان داده ۶۱/۹۴ درصد از کل مقالات از نوع مقاله مروری و ۲۹/۸۵ درصد مقاله پژوهشی بوده است (۲۰).

بررسی مجلات علمی نشان می‌دهد، مجله «طب سنتی اسلام و ایران» بیشترین تعداد مقالات منتشرشده را به خود اختصاص داده است. در مطالعه کازرانی و همکاران (۴۱)، مجلات Iranian Journal of Public Health و Iranian Red Crescent Medical Journal بیشترین تولیدات علمی اعضای هیأت علمی طب سنتی کشور را منتشر نموده‌اند. در مطالعه حمدی‌پور و همکاران (۴۲) و ورناصری و همکاران (۲۴)، مجلات Journal of Ethnopharmacology Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine و بیشترین سهم را در تولید مقالات حوزه طب سنتی داشته‌اند. در مطالعه کثیری و همکاران (۴۹)، مجله Journal of Medicinal Plants پرتولیدترین مجله منتشرکننده مقالات پژوهشگران ایرانی بوده است.

سایر جنبه‌ها و موضوعات مرتبط گسترش می‌یابد (۴۷، ۴۸). در مورد تاریخ پزشکی دوره صفویه نیز، به نظر می‌رسد که پژوهشگران در ابتدا به سراغ موضوعات جذاب و در دسترس مانند زندگینامه پزشکان و نسخ خطی رفته‌اند و اکنون، با افزایش دانش و آگاهی، زمینه برای پرداختن به سایر جنبه‌های کمتر شناخته شده این حوزه فراهم شده است.

به نظر می‌رسد یکی دیگر از چالش‌های اصلی در تحقیقات تاریخ پزشکی، به ویژه در حوزه دوره صفویه، غلبه رویکردی است که می‌توان آن را "رویکرد پزشکی‌محور" نامید. این رویکرد به دو شکل خود را نشان می‌دهد: یا نگاه غالب در پژوهش‌ها، صرفاً از منظر دانش پزشکی امروزی است، یا اینکه پژوهشگران عمدتاً پزشکان هستند. در هر دو حالت، نتیجه پژوهش‌هایی است که تمایل دارند بر مسائل بالینی، بیماری‌ها، درمان‌ها و ابزار پزشکی تمرکز افراطی داشته باشند. این رویکرد معمولاً به نادیده گرفتن یا کم‌توجهی به ابعاد گسترده‌تر اجتماعی، فکری، فرهنگی و اقتصادی پزشکی در آن دوره منجر می‌شود. بنابراین، می‌توان گفت نقص اصلی در تحقیقات تاریخ پزشکی عصر صفویه، پرداختن صرف به جزئیات فنی و تخصصی پزشکی و غفلت از تحلیل روندهای کلی تاریخی، و عدم توجه به ارتباطات امور پزشکی با بستر اجتماعی و فرهنگی زمانه خود است.

در این مطالعه مقالات از نظر «نوع» مورد بررسی قرار گرفت، بطوریکه «مقالات پژوهشی» بیشترین تعداد مقالات را به خود اختصاص داده‌اند. این بخش از یافته‌ها با نتایج سایر مطالعات همخوانی دارد. در مطالعه رجب‌پور شیرازی و زرگران «مقالات

1. Medically-centered approach

Website: <http://ijme.tums.ac.ir>

نتیجه گیری

تحلیل محتوای مقالات علمی حوزه تاریخ پزشکی دوره صفویه در ایران نشان داد که این حوزه پژوهشی در سال‌های اخیر شاهد رشد قابل توجهی بوده است. با این حال، توزیع موضوعی مقالات حاکی از تمرکز بیشتر بر برخی موضوعات خاص مانند زندگینامه پزشکان است. این امر نشان‌دهنده‌ی نیاز به توجه بیشتر به سایر جنبه‌های تاریخ پزشکی این دوره، همچون دامپزشکی، چشم‌پزشکی، دندانپزشکی، طب عامیانه و پزشکی زنان است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مجلات تخصصی تاریخ پزشکی سهم عمده‌ای از انتشار مقالات را به خود اختصاص داده‌اند و دانشگاه‌های معتبر کشور نیز نقش مهمی در تولید علم در این حوزه ایفا می‌کنند. این یافته‌ها حاکی از رشد و توسعه زیرساخت‌های پژوهشی در این حوزه و افزایش علاقه پژوهشگران به تاریخ پزشکی است. با این حال، گسترش همکاری با مجلات خارجی و بین‌المللی می‌تواند به افزایش مشاهده‌پذیری پژوهش‌های محققان در سطح جهانی کمک کند. همچنین با توجه به نوع مشارکت نویسندگان، توسعه همکاری با محققان خارجی می‌تواند به ارتقای کیفیت پژوهش‌ها و گسترش مرزهای دانش در این حوزه کمک شایانی کند.

با توجه به یافته‌های این پژوهش، پیشنهاد می‌شود که پژوهشگران در آینده به موضوعات کمتر مورد توجه قرار گرفته (جنبه‌های اجتماعی، فکری و فرهنگی پزشکی)، توسعه همکاری‌های بین‌المللی، استفاده از روش‌های نوین پژوهشی و انتشار مقالات در مجلات بین‌المللی توجه بیشتری داشته باشند.

حامی مالی

این مقاله برگرفته از طرح تحقیقاتی با عنوان «بررسی میزان تولیدات علمی در زمینه تاریخ پزشکی، طب سنتی و داروسازی سنتی دوره صفویه»، در مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ پزشکی دانشگاه علوم پزشکی بابل می‌باشد.

مشارکت نویسندگان

همه‌ی نویسندگان در طراحی، اجرا و نگارش همه‌ی بخش‌های پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ گونه تضاد منافی ندارند.

تشکر و قدردانی

بدینوسیله از معاون محترم پژوهشی و اعضای شورای پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی بابل که این طرح را مورد حمایت خویش قرار داده‌اند تقدیر و تشکر می‌شود.

منابع

- Zargaran A. The Importance of Attention to History of Medicine Major in Iran. *Journal of Research on History of Medicine*. 2018;7(2):67-68
- Karimi B. Muslim medical historiography: review of studies and researches. *Tarikh va Tamaddon Eslami*. 2013;9(18): 141-161 [In Persian]
- Ghassemlou F. Strategies for using history of medicine to promote health: initial studies. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2022;13(2):93-104 [In Persian]
- Rezaei Orimi J, Asadi S. Introduction and Critique of the Paper "Medicine of the Safavid Era Relying on Western Travelogues". *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine*. 2022;15(1):105-121 [In Persian]
- Mousavi J, Karamati Y, Ahmadi M. Medical Knowledge in the Safawid Era: Survey and Statistical Analysis. *Tārīkh-i pizishkī*. 2023;15(48):1-15 [In Persian]
- Aghabeiglooei Z, Rezaei Orimi J, Tajik N, Vatanparast A, Amrollahi-Sharifabadi M, Mojahedi M. Hakim Shifai (16th Century AD): Bibliography and Contributions to Medicine and Pharmacology. *Research on History of Medicine (RHM)*. 2025;14(1):75-80.
- Loloei K, Ahmadi S. The medical status and hospitals of Iran in the Safavid era. *Quarterly Journal of History Department at Imam Khomeini Specialized University*. 2012;6(17):3-20 [In Persian]
- Eslamifard Z, Karimi B, Ahansazan H. European Medicine and Physicians in Safavid Iran. *Journal of Research on History of Medicine*. 2021;10(2):113-26.
- Jafarey AA, Alian Aminabadi F, Hossein Hashemi z. Favaed-al-Afzalieh: a treatise on medicine and its standing in the Safavid era. *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine*. 2014;7(2):13-26 [In Persian]
- Agharezaei S, Rezaei S. Medical of Safavid depends on Western itinerary. *Tarikh-e-No*. 2017;7(19):185-20 [In Persian]
- Ghezloo S, Kazemi Motlagh AH, Sadr M, Karimi M. Mohammad ibn Mahmoud Shirvani, a Persian Immigrant Physician to the Ottoman Empire (9th Century AD), and His Medical Works. *Journal of Research on History of Medicine*. 2024;13(2):125-32.
- Zare F, Ayati MH, Shams-Ardekani MR, Baghbani M. Pathology of Nomenclature of Compounded Drugs in Persian Medicine Based on Gharabadin- e- Salehi, Gharabadin-e- Kabeer, and Gharabadin-e-Azam. *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine*. 2023;16(1):16-30 [In Persian]
- Mehmannavaz M. Investigating the State of Dentistry in the Safavid Period. *Journal of Research on History of Medicine*. 2024;13(4):259-70 [In Persian]
- Ghezloo S, Kazemi Motlagh A, Karimi M, Sadr M. Surgical Ethics in the Safavid Era, 16th Century AD. *Journal of Bioethical Inquiry*. 2024;21(3):435-439
- Mehmannavaz M. Investigating the State of Dentistry in the Safavid Period. *Journal of Research on History of Medicine*. 2024;13(4):259-70.
- Mousavi SH, Chelongar MA, Abbasi AA. Investigating the Role of Immigrant Shiite Physicians in the Development of Persian Medicine in Deccan (10th-11th Century AH/ 16th-17th Century AD). *Journal of Research on History of Medicine*. 2021;10(1):49-64 [In Persian]
- Mehmannavaz M. Investigating the Place of Superstitious Methods and Beliefs in Safavid Medicine. *Tārīkh-i pizishkī*. 2020;12(44):1-15 [In Persian]
- Rezaei orimi j, Adabinia Z, Aghabeiglooei Z, Mahmoodi SA, Salehi m. Analysis of the Content of Scientific Productions of Medical History of the Islamic Period in the National Library and Archives of Islamic Republic of Iran. *Librarianship and Information Organization Studies*.

- 2025;36(3):14-43 [In Persian]
19. Aghabeiglooei Z, Rezaei Orimi J, Hashemimehr SM, Saghebi R, Mojahedi M, Latifi SAH, et al. Quantitative Evaluation of the Content of Theses in the Field of History of Medical Sciences in Iranian Universities (2013-2022). *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine*. 2025;18(1):1-20 [In Persian]
20. Rezaei Orimi J, Khosravi A, Alembizar F, Salehi M, Mahmoodi SA, Latifi SAH. Content analysis of articles in the field of history of medicine in the Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine *Caspian Journal of Scientometrics*. 2025;12(1):44-54 [In Persian]
21. Orimi JR, Asadi MH, Jafari F, Ramezani A, Hossein Latifi SA, Khosravi A, et al. Assessing the impact of history of medicine research: A scientometric and altmetric analysis. *Health science reports*. 2024;7(7):e2186.
22. Ahmadi M, Mousavi J, Keramati Y. Applied sciences in the Safawid period quantitative analysis. Tehran: Tehran University; 2023. [In Persian]
23. Saberi MK, Ouchi A, Khodadost M, Hoseini Ahangari SA, Amiri MR, Vakili Mofrad H. A bibliometric analysis and visualization of "Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine" during the years 2010 to 2021. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2023;13(4):275-88. [In Persian]
24. Varnaseri A, Hoseini Ahangari S, Shabani A, Farshid F. Drawing a Knowledge Map of Scientific Productions of Traditional Medicine by Iranian Scientists in Web of Science. *Journal of Quran and Medicine*. 2022;7(2):91-101 [In Persian]
25. Rajabpour Shirazi Z, Zargaran A. Ten Years with the Journal of Research on History of Medicine (RHM). *Journal of Research on History of Medicine*. 2021;10(4):261-70.
26. Zargaran A. Article Collection for the Papers of the 2nd International Congress on the History of Medicine in Iran and Islam. *Journal of Research on History of Medicine*. 2020;9(1):1-2.
27. Moeini R, Gorji N, Ghods R, Mozaffarpur SA. Quantitative and Qualitative Assessment of Persian Medicine Articles Indexed in Pubmed by the End of 2015. *Journal of Babol University of Medical Sciences*. 2017;19(1):21-26 [In Persian]
28. Bharvi D, Garg K, Bali A. Scientometrics of the international journal *Scientometrics*. *Scientometrics Research Journal*. 2003;56(1):81-93 [In Persian]
29. Ravikumar S, Agrahari A, Singh SNJS. Mapping the intellectual structure of scientometrics: A co-word analysis of the journal *Scientometrics* (2005–2010). 2015;102:929-955 [In Persian]
30. Rachamani A, Nowkarizi M, Sharif A. Investigating the Quantitative Status of Theses and Dissertations in Humanities with an Islamic Approach at Ferdowsi University of Mashhad in 1984-2014. *Scientometrics Research Journal*. 2018;4(2):161-183.
31. Fattahi R, Danesh f, Soheili F. Examining the global status of the scientific productions of Ferdowsi University of Mashhad during the years 1990-2010 on the Web of Science with the aim of drawing a science map of this university. *Library and Information Science Research*. 2011;1(1):175-196.
32. Nobakht Y. Scientometric Study of Dissertations in the Field of Islamic Economics in Iran. *Caspian Journal of Scientometrics*. 2020;7(2):54-63 [In Persian]
33. Shoraye Ali Barnamerizi Oloum Pezeshki (*Supreme Council for Medical Sciences Planning*). Educational program for the non-continuous master's degree in the field of History of Medical Sciences. In: Planning SCfMS, editor. Tehran: Ministry of Health; 2012 [In Persian]
34. Shoraye Ali Barnamerizi Oloum Pezeshki (*Supreme Council for Medical Sciences Planning*). Educational program for the Phd degree in the field of History of Medical Sciences. In: Planning SCfMS, editor. Tehran: Ministry of Health; 2012 [In Persian].
35. Filardo G, da Graca B, Sass D, Pollock B, D, ,

- Smith E, Martinez M-M. Trends and comparison of female first authorship in high impact medical journals: observational study (1994-2014). *BMJ*. 2016;352:847.
36. Shamsi A, Heidari H, Chanbari Z. Scientific collaboration of authors in Payesh Journal from 2012-2019. *Caspian Journal of Scientometrics*. 2020;7(1):42-51 [In Persian]
37. Zarefarashbandi F, Karbalaee M, Baji F, Zahedian vernosefaderani M. Co-Authorship and Main Subjects in Articles of Medical-Scientific Journal of Ahwaz University of Medical Sciences. *Health Information Management*. 2006;3(2):11-24 [In Persian]
38. Batooli Z. Survey on citations and collaboration rate in Feyz, *Journal of Kashan University of Medical Sciences*, from 2002 through 2008. *Feyz*. 2010;14 (2):154-162 [In Persian]
39. Amanollahi A, Abolghasem Gorji H, Sarikhani L, Aligol M. A Quantitative Review of Published Articles in *Journal of Health Administration* 2005-2010. *Journal of Health Administration*. 2011;14(44):7-10 [In Persian]
40. Afshar M, Abdulmajid A, Danesh F. Survey of Citations and Authors Collaboration Rate of *Journal of Research in Medical Sciences*. *Health Information Management*. 2009;6(2):[In Persian]
41. Kazerani M, Bagheri Ghahfarrokhi M, Shekofteh M. Study the Scientific Productions of the Faculty Members of Traditional Medicine at Universities of Medical Science in Iran Medical in the Scopus Citation Database (2005-2015). *Journal of Medicinal Plants*. 2019;18(70):45-58 [In Persian]
42. Hamdipour A, Zavareqi R, Mehmannaavaz Z. Analysis of Publication Trends and Visualization of Scientific Structure in the Field of Traditional Medicine. *Journal of School of Public Health and Institute of Public Health Research*. 2023;21(3):331-350 [In Persian]
43. Hodhodinezhad N, Zahedi Anaraki R, Ashrafi Rizi H. The scientific production and scientific mapping of Iranian researchers in traditional medicine during 1990-2011 in Web of Science. *Health Information Management*. 2012;9(4):513-524 [In Persian]
44. Fahimnia F, Fahimifar S. How is the scientific relationship network of University of Tehran's researchers? *Academic Librarianship and Information Research*. 2017;51(3):13-36 [In Persian]
45. Karimi A, Karimi S, Varnaseri A, Hoseini Ahangari SA, Naghdinejad A. Analysis of the descriptive and content structure of scientific productions of Iranian researchers in the field of civil engineering in the Web of Science. *Caspian Journal of Scientometrics*. 2023;10(1):1-14 [In Persian]
46. Rezaei Orimi J, Ghazizadeh B, Khosravi A, Latifi SAH, Salehi M, Asadi MH, et al. Evaluating Two Decades of Graduate Scholarship in the History of Medicine in Iran (2001–2021): Growth Trends and Academic Patterns. *Journal of Arak University of Medical Sciences*. 2025;28(4):284-92 [In Persian]
47. Vosniadou S. The Development of Students' Understanding of Science. *Front Educ*. 2019;4(32).
48. Pimentel Júnior C. The relationship between subject/knowledge in science education curriculum policies in recent times: post-structural contributions to the debate. *Educar em Revista*. 2023;38:e84955.
49. Kasiri M, Ahmadzade K, Shabankare K. Trends in Scientific Publications of Iran and the World on Traditional Medicine in Scopus during 2007-2016. *complementary Medicine Journal*. 2018;8(2):2265-78 [In Persian]

Quantitative Evaluation of Scientific Articles in the Thematic Field of “History of Medicine in the Safavid Period” in Iran (2001-2024)

Zahra Aghabeiglooei¹, Roshanak Saghebi², Jamal Rezaei Orimi³, Morteza Mojahedi*⁴

1. Assistant Professor, Department of Traditional Medicine, School of Persian Medicine, Shahed University, Tehran, Iran.

2. Assistant Professor, Traditional Medicine and History of Medical Sciences Research Center, Health Research Institute, Babol University of Medical Sciences, Babol, Iran.

3. Ph.D Student in History of Medical Sciences, Research Center for Traditional Medicine and History of Medical Sciences, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran.

5. Assistant professor, Department of History of Medical Sciences, School of Iranian Medicine, Babol University of Medical Sciences, Babol, Iran.

Received: 15 September 2024

Accepted: 27 December 2025

Published: 30 December 2025

*Corresponding Author

Morteza Mojahedi

Address: Traditional Medicine and History of Medical Sciences Research Center, Babol University of Medical Sciences, Ganjafrooz Street, Babol, Iran.

Postal Code : 4717647745

Tel: 98 11 32 19 47 30

Email: mortazamojahedy@gmail.com

Citation to this article:

Aghabeiglooei Z, Saghebi R, Rezaei Orimi J, Mojahedi M. Quantitative Evaluation of Scientific Articles in the Thematic Field of “History of Medicine in the Safavid Period” in Iran (2001-2024). *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine*. 2025; 18:Article number: 26.

DOI: [10.18502/ijme.v22i26.21138](https://doi.org/10.18502/ijme.v22i26.21138)

Abstract

The history of medicine during the Safavid period (907-1135 AH) in Iran, as one of the important periods, has always been the focus of researchers. The main objective of this study was to conduct a quantitative evaluation of articles related to the “history of medicine in the Safavid period” in Iran. This descriptive-analytical, applied study was conducted using a quantitative approach. The statistical population of the study comprised all scientific productions on the history of medicine in the Safavid period indexed in domestic and international scientific databases over 22 years, from 2001 to March 2024. During the period under review, a total of 247 articles in the field of the history of medicine in the Safavid period were published with the participation of 542 authors. In terms of thematic orientation, 18.2% of the published works were on the biographies of physicians, while research, translation, and editing of medical manuscripts ranked next with 16.1%. Among universities and scientific centers, Tehran University of Medical Sciences and Islamic Azad University ranked first. Male participation accounted for approximately 60%, exceeding that of female authors, and about 68% of the works were the result of collaborative research. The *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine* published the highest number of articles. The most common type of publication was original research articles. Content analysis showed that, despite significant growth in this research field, an excessive concentration on specific topics, such as physicians’ biographies, has limited scholarly attention to other dimensions of medical history in this period, highlighting the need for broader and more balanced research perspectives.

Keywords: Content analysis, Safavid period, History of medicine, Iran, Islam, Iranian medicine.

